

Els altres comiats: història d'una segregació

«La mort és sempre la mateixa, però cada home es mor a la seva manera.» L'escriptora nord-americana Carson McCullers comença així un dels seus relats més coneguts, *Rel·lotge sense busques*. Morim amb el que hem viscut incorporat: la cultura i la religió no es queden només en el nostre jo terrenal, sinó que configuren també el moment de morir, aquell després que acompanya la mort, així com la sepultura.

Text > **MÍRIAM DíEZ BOSCH**

Si la persona que es mor pertany a una religió que no és majoritària, el seu final està condicionat per una sèrie de rituals i sovint també de paperassa, límits legals i entrebancs. La societat catalana s'ha anat adaptant, però encara no garanteix que tothom pugui ser enterrat se-

gons les seves conviccions i creences, i les comarques gironines no en són una excepció.

La diversitat religiosa ha configurat també el món funerari, que s'ha ajustat al nou client: persones amb drets que no combreguen (mai millor dit) amb la tradició, que majoritàriament al terri-

tori gironí i en les darreres dècades s'ha declinat segons el ritu catòlic. La llibertat religiosa apel·la als vius, però morir-se és un pas entre la vida i la mort que també reclama els seus drets: com morir, quins rituals o necessitats reclama el cos, en quantes hores, en quines condicions es fa un enterrament o una

>> Una cerimònia bahá'í al cementiri de Roques Blanques. A Girona no hi ha parcel·la ni cementiri adequat a la Fe Bahá'í. (Foto: MONICA FORGHANI)

cremació... són aspectes que les polítiques públiques no poden passar per alt.

A les comarques gironines, segons Sergi Mulero, gerent de Mémora Girona, «quasi el 70 % de les cerimònies són religioses, i d'aquestes, el 96 % són catòliques, seguides del 3 % de la comunitat musulmana i l'1 % que es reparteix entre el judaisme, els Testimonis de Jehovà i l'hinduisme». Les cerimònies civils o laiques representen prop del 30 % del total a Girona. Tot i l'aclaparadora desproporció, els percentatges més petits no només són números. Són difunts que han de ser enterrats, o incinerats, i no tots tenen uns espais adequats per a la seva fe. Però no és només una qüestió d'espai, sinó d'atenció a la diversitat. Fins fa unes dècades, ser d'una religió considerada minoritària o diferent de les majoritàries era una excepció que se solucionava sense més incidència social. Davant d'un mosaic cultural i social divers, és lògic que la demanda ara sigui ja una reivindicació i que tensi els sistemes, sobretot municipals. Perquè no ens referim a capricis, sinó a drets.

Els ateus també reclamen una atenció personalitzada en la mort. Al Tanatori-Crematori Gironès Àltima disposen d'un oratori multiconfessional amb capacitat per a més de cent cinquanta persones adaptat a diferents confessions i a funerals laics, perquè l'ateisme també té els seus drets i no cal fer morir cristianament a qui ha renegat de la fe o a qui li ha resultat totalment indiferent tota la vida.

Tant les administracions com les entitats s'ocupen d'assessorar comunitats i particulars de diferents conviccions sobre el final de la vida i els enterraments. La Comissió de Mesquites i Cementiris de la Comissió Islàmica Espanyola assessora les comunitats religioses per tal que puguin tenir un lloc de culte, i els ciutadans individuals perquè obtinguin una assegurança de mort o planifiquin el pagament a una empresa funerària. I com ells, cada comunitat religiosa vetlla per aquestes qüestions finals.

Des de l'Administració, la Generalitat de Catalunya ha editat la *Guia per al respecte a la diversitat de creences als cementiris de Catalunya*, en què exposa com a bona pràctica, per exemple, el cas del cementiri municipal de Calonge,

on des de l'any 2012 hi ha una àrea, que era de vuitanta metres quadrats, per a musulmans empadronats al municipi. Per tal d'evitar la filtració de líquids del cos a terra (tal com indica la legislació), les caixes fúnebres estan recobertes de zenc. En el cas de Sant Feliu de Guíxols, l'àrea, més reduïda, i amb les tombes orientades cap a la Meca, es va inaugurar el 2002 per a les persones musulmanes que abans de morir-se faci, com a mínim, tres anys que s'hagin

empadronat al municipi, i que pertanyin a l'Associació Musulmana de Sant Feliu. Els cementiris municipals tenen cada vegada més peticions d'aquestes altres comunitats. També hi ha, encara que no pas a les comarques gironines, cementiris privats com el de Roques Blanques, al Papiol, on algunes comunitats han reservat parcel·les.

Què hi diu, la llei?

L'ordenament jurídic espanyol ha desplegat de manera més específica el contingut d'aquest dret amb la Llei orgànica 7/1980, de 5 de juliol, de llibertat religiosa, que en l'article 2 estableix que tot hom té dret a rebre una sepultura digna sense discriminació per motius religiosos. Dignitat fins al final. Els acords estatals de cooperació amb la Federació de Comunitats Israelites d'Espanya i amb la Comissió Islàmica d'Espanya reconeixen a les comunitats jueva i islàmica el dret de concedir-los parcel·les específiques als cementiris municipals. A Girona, el Cementiri Nou és ara de propietat municipal. També se'ls reconeix la possibilitat de tenir cementiris privats. En alguns països, com al Regne Unit, és una opció habitual.

La Llei sobre serveis funeraris fixa l'abast de les competències dels poders locals en relació amb els serveis funeraris i determina les condicions de les concessions de serveis funeraris. Hi

entra, per tant, la mida i la tipologia del nínxol; es limita la destinació final del cadàver i el termini de temps en el qual se li ha de portar (no pot ser abans de vint-i-quatre hores després de la defunció), i si la inhumació ha de ser quaranta-vuit hores després del traspàs, es regula la conservació.

Creus, mitges llunes i estrelles de David

La mort no implica només el moment del tanatori. A escala local, la comunicació de la mort es fa per mitjà de les necrològiques, i si es pacta amb publicitat, una esquela al diari. Aquests espais també han adaptat la iconografia, com les làpides. Hi ha creus, mitges llunes, l'estrella de David o el símbol que calgui. Els protestants, per exemple, opten per creus sense imatges.

En una societat multicultural com la gironina i la catalana, les funeràries s'han anat adaptant. Les instal·lacions disposen de sales multiconfessionals adaptades. En casos com el tanatori de Salt, Mémora disposa d'una sala per rentar el cos segons la tradició musulmana, i d'una sala de pregàries. També a Blanes, i a Palafrugell. A l'oratori del tanatori de Girona, el mosaic assenyala les línies que apunten cap a Roma, la Meca i Jerusalem.

La Direcció General d'Afers Religiosos; l'Associació UNESCO per al Diàleg Interreligiós (AUDIR), impulsora de la iniciativa, i la companyia funerària Grup Mémora han publicat la primera guia plurireligiosa de celebracions funeràries: *Duellum: no tan sols*, que recull la diversitat de celebracions i cerimònies rituals funeràries i de pregària de les diferents comunitats i tradicions religioses presents a Catalunya. El contingut de la guia, de cent seixanta-cinc pàgines, ofereix diverses fitxes amb informació bàsica i recursos pràctics per celebrar les exèquies d'acord amb les pràctiques de cada confessió: l'Església catòlica, les esglésies cristianes evangèliques o protestants, l'islam, el judaisme, el budisme, les esglésies ortodoxes, l'Església de Jesucrist dels Sants dels Últims Dies (mormons); els Testimonis Cristians de Jehovà; la Fe Bahá'í, l'hinduisme i el sikhisme. La guia també dedica un apartat a l'ateisme i a les cerimònies interreligioses i interconfessionals.

Aquesta publicació es pot descarregar i constitueix un recurs per personalitzar el funeral segons les seves creences i conviccions, així com evitar

funerals incòmodes poc coherents entre el que es diu i es fa i la persona a qui s'acomia. Els principals destinataris d'aquesta guia són les famílies usuàries dels tanatoris i les funeràries, els responsables de la litúrgia i les persones de referència de les diverses tradicions i conviccions, així com els professionals de les empreses funeràries.

Des de Mémora se senten orgullosos de la tasca que fan les gestores de desenvolupament per estar en contacte amb les entitats i associacions de diferents religions a les comarques gironines, perquè la mort s'ha de preparar. Precisament, Mémora és present a poblacions on es concentra una xifra important d'altres religions, com ara Salt o Palafrugell, així que és important estar-hi en contacte per conèixer-ne les necessitats. Estan contents de les actualitzacions constants dels seus serveis, i van posant al dia les instal·lacions. Marta Serra, de Mémora, veu en aquesta adaptació un motiu d'orgull, perquè els tanatoris ja són multiconfessionals i han afinat la seva sensibilitat religiosa. La necessitat ha forçat aquestes empreses a escoltar les demandes de les comunitats.

L'islam, a terra

Sobre les dificultats amb què es troba una persona d'una religió com la musulmana a Girona si vol ser enterrada a terra, des de la gerència de Mémora, Sergi Mulero constata que «no hi ha cap problema per enterrar a terra, únicament cal tenir present que la legislació sobre sanitat mortuòria espanyola obliga a enterrar el difunt dins un fèretre». Disposen d'un model de taüt que té dues petites obertures al fons que es poden extreure i que permeten el contacte amb la terra.

Actualment, a la demarcació de Girona hi ha diversos cementiris que disposen d'un espai musulmà, per exemple Calonge, Sant Feliu de Guíxols i Palafrugell. A la ciutat de Girona hi ha el projecte aprovat, tot i que encara està pendent d'executar-se, que preveu deu tombes al Cementiri Nou, a Vila-roja. Poques, reclamen els musulmans. Des de la Federació Islàmica de Catalunya fa anys que es demanen espais en els cementiris municipals, i amb les dades actuals es calcula que hi ha mig milió de musulmans a Catalunya. És una obvietat que no es poden garantir només els seus drets quan són vius. Moham-

>> Cerimònia de comiat budista amb ofrena de llum amb les espelmes, ofrena de menjar i la foto del que ha partit (en aquest cas, en un marc més petit i al costat del mestre). (Foto: ELI MOLINA)

med El Amrani, comunicador i activista social, explica que els cementiris musulmans històrics de les comarques gironines han estat els de Palafrugell i Lloret, tot i que Girona i Salt ja tenen avançats alguns nínxols. La llei obliga a enterrar les persones en un taüt, tot i que la doctrina islàmica preveu que el cos s'enterrí directament a terra. *Taüt* és, precisament, una paraula de procedència àrab: تابوت (at-tābūt), que vol dir 'calaix o cofre'.

Tradicionalment, les persones que segueixen l'Islam, moltes de les quals procedents del Marroc, s'han estimat més ser repatriades a la seva terra d'origen, però aquesta operació és complexa i cara. I les noves generacions, ja catalanes, només apelen a aquells orígens quan és l'hora de la mort. Quan la família opta per repatriar, la plataforma de repatriacions internacionals s'activa. En el cas de Mémora, ho gestionen en contacte amb

els principals països de destinació: Marroc, França i Gàmbia.

El professor Jordi Moreras, autor de *Morts sense terra, cossos sense repòs*, i expert en la mobilitat *post mortem* de la comunitat musulmana a Catalunya, afegeix que «en el context de les comarques de Girona, en l'actualitat hi ha cinc parcel·les en cementiris municipals on els difunts musulmans es poden inhumar, que, per ordre de data d'obertura són: Santa Coloma de Farners (2002), Sant Feliu de Guíxols (2002), Calonge (2012), Palafrugell (2020) i Olot (2021)». A banda d'això, als cementiris de Figueres i Llagostera hi consten persones musulmanes inhumades, però sense disposar d'un recinte diferenciats, i a Salt i a Girona hi ha projectes de reserva que ja s'han aprovat pels consistoris respectius. Pel que fa a la repatriació, es tracta de la pràctica funerària preferida entre els col·lectius de tradició musulmana, amb uns percentatges molt elevats.

Els jueus gironins, també sense lloc per als seus morts

A Girona, la silueta de la muntanya de Montjuïc ('muntanya dels jueus') evoca que històricament la ciutat ha estat a redós d'un cementiri jueu. Però avui dia hi ha poques famílies jueves a Girona (una seixantena, segons l'Associació Jueva de Girona) i no tenen un espai per ser enterrats quan es moren. I ho han de fer en la terra, perquè de la terra provenen i a la terra tornen, segons les seves escriptures.

Uriel Benguigui, president de l'Associació Jueva de Girona, explica que el ritual funerari jueu reclama fer un forat sota la caixa del taüt, que ha de ser de pi. En el judaisme hi ha una associació de voluntaris (la Germandat) que s'encarrega de les darreres voluntats i de la

litúrgia funerària. Abans, hi ha un procés d'acompanyament a la mort en les darreres hores. Si la persona que es mor és anciana, es fa un acompanyament del moribund amb lectures, psalms i textos cabalístics. Quan la persona es mor, si és una dona, les dones li netegen el cos, i si és un home, els homes. El cos s'embalsama amb una manta, un sudari sobre tot el cos, que cal netejar amb aigua, sabó i plantes aromàtiques. Finalment, s'embolcalla amb un llençol de lli blanc.

«A Girona no tenim cap espai al cementiri», prossegueix Benguigui. La reivindicació és tenir una zona perquè tots els jueus puguin estar soterrats junts i a terra. El sentit de comunitat vol perviure més enllà de la mort. A Barcelona els cementiris de les Corts, de Sant Andreu o de Collserola estan saturats; els de Cerdanyola i Montcada també, i molts jueus demanen reserves a l'Ajuntament. No només reclamen un espai a la terra, sinó també un espai per poder purificar el cos del difunt segons el ritual. Benguigui aclareix que el ritual de deixar pedres sobre la tomba no és específic dels sefardites, que són la major part de la comunitat gironina, però que és una pràctica que evoca el record i que es veu a moltes pel·lícules. La làpida es posa a la tomba un any després de la defunció. Els jueus de Girona són conscients del cost d'una reserva de sòl i estan oberts a negociar-ho. A l'Estat espanyol hi ha cementiris jueus a Madrid, Barcelona, Sevilla, Màlaga, Melilla, Ceuta, Palma, València, Benidorm i a La Línea de la Concepción, però cap ni un a la Girona jueva.

Com en el cas de l'islam, el judaisme reclama que les persones d'aquesta religió s'enterrin en un espai determinat, i no barrejades amb persones d'altres confessions. La petició de parcel·les respon, per tant, no només a una necessitat d'espai, sinó també a una demanda comunitària. Volen romandre junts també un cop morts.

Els bahá'ís, una simple pregària recitada

Els bahá'ís tampoc no es poden morir a la terra on viuen perquè no tenen cap espai dedicat a la seva religió. Han de ser enterrats a menys d'una hora del lloc de la mort, i encara no tenen cap parcel·la a les comarques gironines, motiu pel qual «cal continuar teixint relacions amb les administracions pú-

bliques», afirma Aida Abtahizadeh, de la comunitat de Banyoles. A la Fe Bahá'í gairebé no hi ha rituals relacionats amb la mort, llevat d'una pregària si la persona difunta té més de quinze anys. Quan es mor una persona, se li renta el cos amb aigua de roses i se li col·loca un llençol blanc sedós o de cotó, i se li posa un anell especial amb el qual se n'anirà a la tomba, perquè no fan incineracions, sinó enterraments. La cerimònia del funeral pot ser molt variada en funció de la cultura del lloc; dels desitjos i els gustos de la família, si és la família que se n'ocupa, o segons la institució a la qual es delegui la conducció de l'acte, atès que no tenen una figura de sacerdot ni cap altra de similar amb tasques religioses o de culte assignades. Abtahizadeh comenta que es tracta d'una oració obligatòria, revelada per Bahá'u'lláh i que ha de recitar un creient, mentre tots els presents romanen dempeus, en l'ordre que vulguin, entre la multitud.

Els sikhs: iogurt, llet i aigua per rentar el cos

En el sikhisme, la cerimònia fúnebre rep el nom d'Antam Sanskaar, o celebració d'acabament de la vida. En comptes de lamentar la defunció d'una persona, el sikhisme ensenya la resignació a la voluntat del creador, posant l'accent en el fet que la mort és un procés natural i una oportunitat perquè l'ànima es reunixi amb el seu Creador. Els sikhs, i els hinduistes, cremen els cossos. Segons la seva fe, el cos es purifica amb una rentada ritual amb iogurt, llet o aigua, i es tapa amb un llençol blanc. Prepara el cos un familiar. El fèretre és senzill i s'incinera aviat, durant els tres dies posteriors a la defunció.

Budistes a Sant Feliu de Guíxols

Eli Molina, directora de l'Associació Garchen Ratna de Sant Feliu de Guíxols, il·lustra com ho planteja el budisme. Ella s'encarrega del centre Garchen Ratna Dwadza Nā, inaugurat el 2018. Intenten acostar el budisme al nombre més gran de persones, sense distincions, ja que «tothom hi és benvingut». En l'acompanyament de la mort, explica que el ritual és senzill i que s'hi fa pregària. El cos es pot incinerar tres dies després d'haver mort la persona, no abans. Per a ells, quan ens morim «l'ànima ha transcendit, l'hem d'acompanyar, som energia i aquesta arriba a la consciència». Segons els ensenyaments

Com en el cas de l'islam, el judaisme reclama que les persones d'aquesta religió s'enterrin en un espai determinat, i no barrejades amb persones d'altres confessions

>> Tombes musulmanes orientades cap a la Meca al cementiri civil de Lloret de Mar. (Foto: ROSA M. GIL)

del seu mestre, se'ls donen instruccions per morir i unes idees clau: «La ment és el cor, on queda la memòria, i s'ha d'intentar calmar. La mort és un traspàs i no ens fa por. A Occident és un tabú, però per a nosaltres és orgànic, ens morim. I quaranta-nou dies després de la mort ens reunim el grup, i fem ofrenes amb llum, espelmes i mantres perquè l'ànima tingui un bon renaixement, perquè aquest és el període temporal en què l'ànima troba un altre ésser per reencarnar-s'hi». Durant els tres dies abans d'incinerar el cos, el rostre de la persona difunta es tapa amb un llençol de color blanc. Com que la consciència no ha abandonat encara el cos, s'intenta no moure'l del lloc precís de la defunció.

Testimonis de Jehovà, la modèstia de la mort

Els Testimonis Cristians de Jehovà encaren la mort d'una manera molt sobria, fugint de pompes funeràries. En els funerals, no llegeixen mai cap text escrit ni preconcebut, la pregària ha de ser espontània i s'ha de vincular a textos bí-

blics. Defensen que no s'ha de fer servir un funeral per presumir d'estatus o per lluir-se, sinó que és un mer acompanyament del difunt. La cerimònia funeral es pot fer a casa, al tanatori o a una Sala del Regne. Tot i que apel·len a la consciència de cadascú, no trobarem mai un testimoni de Jehovà a un funeral d'una persona que no sigui de la seva comunitat, perquè no participen en cerimònies religioses que no estiguin en harmonia amb el que la Bíblia els ensenya, tot remetent-se a 2 Corintis 6, 14-17. A les comarques gironines, com a altres indrets, no reclamen cap espai municipal al cementiri perquè no atorguen importància al lloc de la sepultura, sinó al significat espiritual de la mort.

Morir sense creure

Els funerals religiosos es feien per agilitar el pas del mort a una altra vida, tot i que amb el temps un funeral és també una manera de confortar els que queden (especialment en els funerals cristians), retre homenatge a qui se'n va, aplegar familiars i amics i recordar que

la mort no és un incident en la vida dels altres, sinó que cada funeral anuncia que la mort és inexorable i que és part de la vida.

Per als no creients no hi ha cap altra vida després de la mort. Així doncs, la vida terrenal és la vida, i la mort és el final de tot. Les persones laïques, agnòstiques o atees no tenen esperança en una vida en el més enllà, ni s'encomanen a cap divinitat. La terra, per tant, és l'únic terreny de joc, perquè el que no passi aquí no passarà enlloc més. El cel, el paradís o el més enllà no existeixen. Si bé durant dècades, per molt que s'hagués viscut de manera manifestament atea, quan hom es moria, se l'enterrava catòlicament, amb sepultura cristiana i passant per l'Església, avui ja es pot triar com es vol morir, i la litúrgia no creient és una de les opcions en els serveis de les funeràries.

Els cementiris gironins continuen exhibint creus i simbologia cristiana, però tot i que de manera molt minoritària, eixamplen el seu espai per acollir altres classes de comiats.